

Ex-krijgsgevangene Ron Scholte maakte reis naar het verleden

Hij is al weer een week thuis, maar de jetlag zit nog in zijn benen. De reis naar Japan was dan ook geen vakantieuitstapje. "Het was een drukbezet werkbezoek, waarbij we veertien dagen van hot naar haar gereisd zijn", vertelt de 73-jarige Ron Scholte uit Gilze. Op uitnodiging van de Japanse regering was hij te gast in het land waar hij tijdens de tweede wereldoorlog tweeënhalf jaar lang in gevangenkamp Fukuoka 14 doorbracht en waar hij, maar dat was niet de reden van de uitnodiging, de atoombom op Nagasaki meemaakte en overleefde.

Scholte aan wie zijn leeftijd niet af te zien is, reisde met een gezelschap van 28 personen naar Japan als afgevaardigde van de Stichting Japanse Ereschuld (JES) waarvan hij donateur is. Hij nam de plaats in van zijn broer, bestuurslid van JES maar ernstig ziek. Scholte: "De opzet van de Japanse regering is om met dit soort bezoeken het moderne Japan te laten zien en mensen kennis te laten maken met de jonge generatie. De oude generatie die ons zoveel heeft aangedaan is er niet meer. Ze willen laten zien dat het Japan van toen niet meer bestaat."

Emoties

Hij zei meteen ja toen zijn broer hem voorstelde om de reis van hem over te nemen. "Het is altijd een stille wens van mij geweest om terug te gaan en de plaatsen te zien waar ik geweest ben. Maar het geld ontbrak. Toen ik de kans kreeg om op kosten van de Japanse regering te gaan heb ik me die niet af laten nemen." Angst dat hij het gevoelsmatig niet aan zou kunnen, had hij niet. "Ik ben wat je noemt een koele kikker. Natuurlijk zijn er tijdens de reis emoties geweest. Ik heb de vrienden herdacht die ik daar verloren heb. En dat waren er veel. Van de eerste driehonderd gevangenen die in Fukuoka aankwamen is ongeveer de helft gestorven. De meesten zijn er overleden aan longontsteking.

We moesten werken op de scheepswerf van Mitsubishi. Een eind lopen op een lege maag dat was al een hele opgave. Maar ook het werk aan de scheepswand, in de kou en zonder warme kleding, was heel zwaar." Hij geeft toe dat hij door het werkbezoek weer meer met dat verleden bezig is. "Maar ik slaap goed en heb er geen trauma's van. In het verleden heb ik ook al veel van me afgepraat en -geschreven. Ik heb meegewerkt aan twee boeken over Nederlandse krijgsgevangenen die de atoombom overleefden en heb verschillende interviews voor kranten en televisie gegeven."

De atoombom

"Het toeval wil dat het hotel waar we in verbleven, dicht bij de plaats stond waar het kamp is geweest en vlakbij de plek waar ik stond toen de atoombom viel." Die bom viel op 9 augustus 1945, precies om twee minuten over elf, weet Scholte. "We hadden als gevangenen toestemming van de Japanners gekregen om tunnels in de heuvels van Nagasaki te graven ter bescherming tegen de bombardementen van de Amerikanen. Ik was net afgelost en stond amper buiten toen de atoombom viel. Een geweldig helle flits werd gevolgd door een ontzaglijke klap en er kwam een enorme luchtdruk achteraan. Of ik in de grot achter me gesprongen ben of dat ik er door de luchtdruk in gedrukt ben weet ik niet meer. Ik lag daar in ieder geval toen alles begon te trillen en bewegen als bij een aardbeving. Daarna werd het hartstikke donker buiten. Door de rook en de stofontwikkeling was de zon helemaal verduisterd.

Toen het opklaarde hoorde ik een stem naast me. Dat was mijn vriend. Zijn gezicht was verbrand. Ik mankeerde helemaal niets. Wel was ik alle gevoel voor richting kwijt. De stad was weg. Het was één grote puinvlakte geworden waar later allerlei branden uitbraken. In eerste instantie zijn we de heuvels ingevlucht. Een gewonde Japanse soldaat die me erom smeekte, heb ik nog meegenomen. Toen besloot ik terug naar het kamp te gaan om te kijken of ik daar nog kon helpen. Dat was bijna geen doen, overal stond de zaak in brand. Gelukkig is de fall-out, de radioactieve regen, ver van ons vandaan,

net buiten Nagasaki gevallen. Daar zijn de meeste slachtoffers gevallen door de radioactieve stralingen. De windrichting was gunstig voor ons, maar dat zijn we allemaal pas achteraf te weten gekomen."

Vredesonderhandelingen

"We zijn een paar dagen op de puinhopen gebleven. Eten en drinken deden we als we wat konden vinden. Er waren verschrikkelijk veel gewonden en geen medicijnen en verbandmiddelen. Daarna werden we naar een kamp hoger in de bergen geëvacueerd, van waaruit we in de stad moesten werken. Puin ruimen en lijken bergen. Daar heb ik veel ellende gezien. Na drie dagen mochten we opeens thuisblijven. Achteraf bleek dat op 15 augustus, de dag van de vredesonderhandelingen te zijn. Maar dat wisten we niet op dat moment en we waren heel bang voor een invasie. Want Japan zou dan alle krijgsgevangenen doden, was ons voorspeld. Gelukkig hebben ze daar geen tijd meer voor gehad. Door de twee atoombommen (die van Nagasaki kwam na die van Hiroshima) waren het makke schapen geworden. In een toespraak die ik nu in Japan gehouden heb, heb ik ook gezegd: 'Voor ons kwam de bom op tijd, voor vele anderen te laat. De inwoners van Nagasaki hebben het hoogste offer gebracht voor onze vrede.'"

Hoofdrol

Dat een gebied waar een atoombom valt onbewoonbaar zou worden is onzin, weet Scholte nu. "Nagasaki is een welvarende stad geworden, die helemaal veranderd is. Aan de hand van de contouren van de heuvels kon ik me nog oriënteren." Maar niet alleen Nagasaki heeft de groep bezocht. "We waren ook in steden als Tokio, Koriyama, Fukuoka, Osaka, Kyoto en Kagamushi. In Mizomaki, waar een plaquette staat met de namen van alle Nederlanders die in Japan overleden zijn, heb ik bloemen mogen leggen. We hebben gedineerd bij de Nederlandse ambassadeur, hebben contact gehad met het ministerie van Buitenlandse zaken en zijn ontvangen door verschillende gemeentebesturen. We hebben musea, theater en scholen bezocht.

We zijn overstelpt met cadeaus als kimono's, speldjes en sleutelhangers." Omdat Scholte de enige in het gezelschap was die de atoomramp zelf heeft meegemaakt, kreeg hij tijdens de reis een hoofdrol toebedeeld. Bij het leggen van kransen, in de contacten met de pers (zelfs drie televisiestations toonden belangstelling) en in de gesprekken met de jongeren. Op de scholen bijvoorbeeld mochten de leerlingen vragen stellen. "Ik heb verteld wat hun voorvaders gedaan hebben. Dat ik geen hard feelings ten opzichte van hen heb, maar dat ze wel moeten weten wat er gebeurd is. In Japan is die rol altijd verzwegen. Nu er zoveel delegaties geweest zijn, begint het er te dagen."

Weten

"Vanwege de gebeurtenissen tijdens de oorlog heeft de Stichting JES een claim lopen, maar dat zit nog onder de Japanse rechter. Berichten in de Telegraaf als zou de reis een tegemoetkoming zijn voor die claim, zijn absoluut niet waar. Waarschijnlijk komt er in september een uitspraak. Ik heb goede hoop dat er iets uit de bus komt, maar het blijft een moeilijke zaak. Nederland heeft ons indertijd verkwanseld en ons met 264 gulden per persoon afgescheept. Weliswaar onder druk van de Marshallhulp, maar ze zijn wel bezweken."

Financieel geen genoegdoening dus, maar emotioneel heeft de reis wel gewerkt. Scholte: "Het verleden kan natuurlijk nooit goed gemaakt worden. Het is goed geweest om het land weer te zien en contact met de jeugd te hebben. Ik heb veel met hen gepraat. Zo goed en zo kwaad als dat ging, in het Engels of met hulp van de tolk. Ze stonden echt open voor die gesprekken en boden zelfs hun verontschuldiging aan. Maar ik heb gezegd, dat hoeven jullie niet te doen. Jullie hebben er part noch deel aan gehad. Maar je moet het wel weten."

Net als altijd werd op 8 december 1941 bij ons thuis in Semarang om 07.00 uur de radio aangezet. Het Wilhelmus klonk en dat verbaasde ons, omdat er niemand van het koninklijk huis jarig was. Er volgde een toespraak van de Gouverneur Generaal, waarin hij mededeelde dat Japanse vliegtuigen Pearl-Harbour hadden aangevallen. Door deze oorlogsdad beschouwde het Koninkrijk der Nederlanden zich in oorlog met het Keizerrijk Japan. Voor ons zou dit een grote ommekeer in ons dagelijks leven

betekenen. In Europa was de oorlog al een jaar aan de gang, maar in Indië was daar nog niet veel van te merken. Wel was er een beperkte mobilisatie afgekondigd, wat inhield dat verscheidene militieplichtigen om de maand moesten opkomen. En er waren oefenkorpsen opgericht, waar mensen op vrijwillige basis een militaire opleiding konden volgen.

Afscheid voor het leven

Die dag volgden er nog verscheidene oproepen voor alle militie- en landstormplichtigen dat zij zich bij hun onderdelen moesten melden. Ik moest naar school, maar wist eigenlijk niet goed wat te doen. Ik was nog niet in dienst geweest, maar een paar maanden eerder was ik na een aanvraag voor vervroegde dienstplicht, al wel gekeurd en ingedeeld bij het 3e Bataljon Genie in Tjimahi. Omdat ik weer verder ging met studeren, was ik in september met groot verlof gestuurd. Op school zaten meer leerlingen in dezelfde situatie en we besloten ons bij de militaire autoriteiten te melden. Daar kregen we de mededeling dat we ons op 12 december 1941 bij onze respectievelijke onderdelen moesten melden. Mijn vader bracht mij die dag naar het station in Semarang en we namen daar afscheid. Later bleek dit een afscheid voor het leven te zijn. Nog geen jaar later stierf hij aan de beruchte Burma-spoorweg.

3e Bataljon Genie

Zo zat ik dan die dag als zeventienjarige in de trein op weg naar Tjimahi om daar de militaire dienst bij het 3e Bataljon Genie te beginnen. Op dat moment had ik nog geen flauw idee, dat die dienstdtijd meer dan zes jaar zou duren. In Tjimahi ontmoette ik tijdens een luchalarm in een schuilloopgraaf mijn beste vriend Van Steenberg, die een paar maanden eerder dan ik was opgeroepen. We zouden een groot gedeelte van onze krijgsgevangenschap bij elkaar blijven.

Na een korte militaire opleiding werd ik ingedeeld bij de afdeling zoeklichten. Omdat de meesten van ons al een plek hadden toegewezen gekregen, werden de overgeblevenen te werk gesteld als bewaker van militaire objecten of als begeleider van transporten. In het begin merkten we nog niet veel van de oorlog en het leven bestond uit wachtlopen en begeleiden. Maar dit rustige leventje duurde niet lang, want de Japanners waren aan de winnende hand. Ze rukten steeds meer op en de berichten werden steeds dreigender. Toen onze luchtmacht werd ingezet voor de verdediging van Malakka en de Buitengewesten (Borneo) ging die voor het grootste gedeelte verloren. Op een dag kwam de eerste luchtaanval van de Japanners op stellingen bij ons in de buurt. Een aanval die ik niet gauw zal vergeten. We waren bezig met aardappels schillen toen we geronk van vliegtuigen hoorden. Even later zagen we ze overvliegen, moderne toestellen die we nog nooit gezien hadden. Omdat ons altijd verteld was dat de Jappen alleen maar oude tweedekkers hadden, dachten we dat het Amerikaanse toestellen waren. Groot was onze verbazing toen ze begonnen te schieten en bommen lieten vallen. Onze jagers hadden geen schijn van kans tegen de veel snellere Zero's van de Jap. Toch bleven ze aanvallen tot er geen jagers meer over waren en het luchtruim boven Java vrij lag voor de tegenstander. Onze vliegers viel niets te verwijten. Ze vochten goed, er waren zelfs piloten die op die dag tweemaal werden neergeschoten.

Capitulatie

Omdat de legerleiding bang was voor aanvallen op de kazernes, moesten we die voor dag en dauw verlaten en ons verschuilen in de kampongs in de omgeving van Tjimahi. De toestand werd steeds dreigender. Borneo, Malakka en Singapore waren al in handen van de vijand. Vooral de val van Singapore maakte grote indruk op ons, omdat we dachten dat die vesting onneembaar was. Op Java kwamen steeds meer terugtrekkende troepen uit Malakka en Sumatra aan. De Engelse en Australische troepen maakten een zeer gedemoraliseerde indruk.

Voor ons op Java moest de strijd nog beginnen, terwijl de luchtmacht al buitenspel was gezet. Na de slag op de Javazee, waarbij ook onze zeemacht werd uitgeschakeld, lag de weg naar Java open. Aan de

eerste gewonden die van de slagvelden het militaire hospitaal in Tjimahik binnengebracht werden, konden we zien dat de vijand steeds dichterbij kwam.

Op een dag werd een grote Amerikaanse bommenwerper, die op Java een goed heenkomen zocht, door een luchtdoel boven Bandoeng neergehaald. Hij kon nog net een noodlanding op het vliegveld Andir maken. Later, nadat de Jappen Java hadden bezet, heb ik gezien dat ze dit vliegtuig weer in de lucht kregen. Maar verder dan een paar rondjes boven Bandoeng is het niet gekomen. Intussen waren de Japanners ook op Java geland en weldra op verschillende plaatsen met onze troepen slaags geraakt. Door de grote overmacht en steun vanuit de lucht konden ze overal doorstoten. Slechts op enkele plaatsen, zoals bij Kalidjatie en Tjiatter, zagen onze troepen kans hen enige tijd tegen te houden. Vanaf het Genieterrein konden we de gevechten bij Tjiatter goed waarnemen. Ik zag Japanse vliegtuigen keer op keer de stellingen bestoken. Onze troepen hebben daar goed stand weten te houden.

We hoorden steeds vaker berichten dat Javaanse militairen waren gedeserteerd met achterlaten van kleding en wapens. Bandoeng werd gebombardeerd en omdat deze stad vol vluchtelingen zat, zouden er bij een groot bombardement veel slachtoffers vallen, temeer omdat we geen luchtdekking meer hadden. De Jappen wisten dat ook en dreigden heel Bandoeng te vernietigen als we de strijd niet staakten.

Op 7 maart 1942 was het duidelijk dat we de 8e maart zouden capituleren. De avond voor de capitulatie kwam een kapitein, namens Generaal Schilling, in onze kazerne om vrijwilligers vragen, die de strijd in de bergen wilden voortzetten. Omdat velen van ons nog geen vuurcontact met de Jappen hadden gehad, hadden we moeite om ons in de capitulatie te schikken. Met ongeveer zestig man en tien vrachtwagens vol met wapens en levensmiddelen, zijn we richting Garoet vertrokken. We zouden ergens in de bergen bij Garoet Generaal Schilling met zijn staf ontmoeten en van daaruit de strijd voortzetten. Maar de missie was tot mislukken gedoemd. We kregen geen medewerking van andere troepen en er werden verkeerde inlichtingen verstrekt over naderende Japanse troepen. Voorbij Garoet was er door terugtrekkende militairen geen doorkomen aan. We zijn toen maar naar Tjimahi teruggekeerd en zijn onderweg geen enkele Jap tegengekomen.

De Japanners

Het duurde nog verschillende dagen voordat de eerste Japanners in onze kazerne kwamen. Ik hoorde hen 's nachts al binnenkomen, toch lieten ze ons tot de volgende morgen slapen. Toen werden we al heel vroeg met veel geschreeuw gewekt. We moesten de barakken verlaten en onze wapens op een grote hoop gooien. Nadat we aangetreden waren, werden we enkele malen door hen geteld. Ze sloten ons vervolgens in andere barakken op. In onze eigen verblijven kwamen andere militairen. Gevolg was dat bij terugkomst al onze eigendommen gestolen waren. De meesten van ons bezaten niets meer, zelfs geen kam of tandenborstel.

Na een poosje mochten we eten gaan halen bij de keuken. Mijn vriend Van Steenberghe zag een brood liggen op een tafel en wilde het nietsvermoedend meenemen. Het bleek van een Japanner te zijn, die prompt met veel geschreeuw op hem afkwam en een flink pak slaag met de kolf van zijn geweer uitdeelde. Dit was de eerste keer dat ik een Jap iemand zag slaan. Ondertussen viel me op dat de hoofdboort niet werd bewaakt. Ik vroeg mijn vriend of hij er mee vandoor wilde gaan. Hij vond het een goed idee, maar wou toch eerst eten halen. We spraken af dat ik buiten de poort op hem zou wachten. Kort daarna sloten de Jappen de poort en niemand kon nog naar buiten. Ik besloot toen maar zonder mijn vriend te vluchten en ben met een paar anderen richting Bandoeng gelopen. Onderweg kwamen we enkele Japanners tegen met Indonesische kleding aan. Ze spraken goed Maleis en vertelden ons hoe we naar Bandoeng moesten lopen. Ze dachten zeker dat we de weg niet wisten. Verderop zagen we een auto met nog genoeg benzine langs de kant van de weg staan en hij bleek ook nog te starten. Met vier man zijn we ermee naar Bandoeng gereden.

Begin van een lange gevangenschap

Mijn bedoeling was om naar Lawang in Oost Java te gaan. Daar woonde toen mijn moeder. Verschillende mensen raadden me dat af, omdat er een chaos heerste en er geen treinen meer reden. In Bandoeng dook ik enige tijd bij familie onder, maar omdat de kans groot was dat de hele familie zou worden gestraft, wanneer er een gevluchte militair werd aangetroffen, heb ik me bij de dichtstbijzijnde kazerne gemeld. De Nederlandse commandant wou mij in eerste instantie niet binnen laten. Hij wilde dat ik weer terug ging naar Tjimahi en me daar bij mijn eigen onderdeel meldde. Maar ik had daar geen zin in en er moest een Jap aan te pas komen om mij binnen te laten. Hier in het Depot Bataljon Infanterie begon voor mij een lange gevangenschap die meer dan drie jaar zou duren.

De krijgsgevangenkampen

In het begin viel het verblijf in het Depot Bataljon Infanterie in Bandoeng nog wel mee. Op enkele incidenten na ging het leven zijn gewone gangetje en het eten was niet slechter dan in de KNIL-tijd. Maar dat was van korte duur. Het bezoek dat we tot dan toe mochten ontvangen, werd stopgezet. De Japanners lieten het kamp met prikkeldraad en gevlochten bamboematten afsluiten, zodat we niet naar buiten konden kijken. Ook de aangrenzende straten werden ontruimd, waardoor we geen contact meer hadden met de buitenwereld. Alle onderscheidingen moesten we inleveren. Het ergste vonden we nog dat we kaal werden geschoren. Enkelen van ons hadden hun haar niet kort genoeg geknipt en kregen klappen van de Jap.

Het optreden van de Japanners werd steeds onvriendelijker. Zij beschouwden ons niet als krijgsgevangenen, maar als rebellen zonder enig recht van spreken. Zo moesten we ons op een dag tijdens het bezoek van een Japanse Generaal langs de weg opstellen. Overal stonden mitrailleurs opgesteld en toen de generaal langskwam, moesten we diep buigen. Intussen werden we gefilmd, waarschijnlijk voor propagandadoeleinden. Door met stokken en geweren op ons in te hakken, werden we ten aanschouwen van de inlandse bevolking nog meer vernederd.

Doorgaans was het leven in het kamp echter erg saai en iedereen wachtte op de dingen die komen zouden. We probeerden ons zoveel mogelijk te verstrooien door af en toe te voetballen of bokswedstrijden te houden. Tijdens zo'n wedstrijd waren twee Japanse vliegtuigen boven het kamp aan het stunts. Plotseling kwamen ze met elkaar in botsing en ze dwarrelden omlaag. Het hele kamp begon te juichen, waarop de Japanse wacht op ons afstormde. Gelukkig konden we hen wijsmaken dat we voor de bokswedstrijd juichten, anders hadden we vast een afranseling gekregen.

Executie

Op een gegeven moment werden de inlandse militairen van ons gescheiden en later zijn ze, op de Ambonezen na, vrijgelaten.

Wij moesten na enige tijd de infanterie-depot-kazerne ontruimen en we werden naar andere kazernes overgebracht. Zo kwam ik in de luchtdoelkazerne terecht. De naastgelegen straat werd bij het kamp getrokken en met bamboematten afgesloten. Toch konden sommigen van ons het kamp uitkomen om familie in Bandoeng op te zoeken. Meestal kwamen ze dezelfde avond nog terug. Tijdens één van die uitstapjes echter werden drie militairen opgepakt. De Japanners bonden hen voor een nacht aan een lantaarnpaal vast en stelden ze op die manier aan de bevolking tentoon. De volgende dag werden ze aan het prikkeldraad van de luchtdoelkazerne vastgemaakt. De Jappen dreven alle militairen die toevallig in de buurt waren naar deze plek samen om de terechtstelling van de drie te aanschouwen. Wij dachten in eerste instantie dat ze de kogel zouden krijgen. Vreemd was echter dat achter hen geen barricade werd geplaatst om de kogels op te vangen.

Later bleek dat ze met de bajonet werden gedood. Ze kregen elk drie steken. Eén van hen was niet direct dood en kreeg een genadeschot met een pistool. Het lag in de bedoeling van de Japanners om de lijken 24 uur aan het prikkeldraad te laten hangen. Maar gelukkig kreeg men het gedaan om ze eerder weg te halen. Het was een vreselijk gezicht, de grond was doordrenkt met bloed. Tijdens de executie had ik een pan met erwtensoep in mijn hand, maar de honger was over en ik heb alles maar weggegooid.

Wreedheden

Af en toe moesten we buiten het kamp corveeën en dat was een welkome afwisseling in het saaie kampleven. Wie nog geld had, kon buiten wat van de bevolking kopen. Je moest alleen uitkijken dat de Japanners het niet zagen. Zo moest eens iemand, die in zijn veldfles slaolie het kamp binnensmokkelde, de hele inhoud van de fles leegdrinken. Verder hadden we niet veel contact met de buitenwereld. De Japanners hitsten bovendien de Indonesische bevolking tegen de Europeanen op, wat ons een groot gevoel van onmacht gaf. Af en toe werd er wel eens een briefje binnengesmokkeld en er deden veel geruchten de ronde over een ophanden zijnde bevrijding door de Amerikanen. De ene keer hoorden we dat ze in Oost-Java geland waren, de andere keer zouden ze aan de Zuidkust voet aan land hebben gezet. Waar die geruchten vandaan kwamen is me nooit duidelijk geworden.

De mensen buiten het kamp maakten overigens ook kennis met de Japanse wreedheden. Vrouwen die probeerden om met hun mannen in het kamp in contact te komen, werden afgeranseld of kaal geknipt. Zelf zag ik dat de Jappen een meisje met een zweep sloegen, omdat ze een briefje aan een krijgsgevangene had willen geven. De slagen waren zo hard dat haar blouse ervan scheurde. Ook hoorde ik vertellen dat de Jap van enkele dieven de handen had afgehakt.

De Japanners waren ook begonnen met het verzamelen van auto's en motorfietsen. Wij moesten de motoren eruit slopen en helemaal demonteren. De onderdelen werden in kisten verpakt en naar Japan afgevoerd. Later heb ik in Japan Harley Davidson-motoren gezien die daar waren nagemaakt. Al die werkzaamheden vonden we niet zo erg, omdat je tenminste voor even uit de sleur van het kampleven was.

Tjimahi

Het moet ongeveer eind juli geweest zijn, toen we met al onze spullen moesten aantreden en afmarcheren richting Tjimahi. Velen van ons hebben tijdens deze mars een groot deel van hun spullen weg moeten gooien. Het was allemaal te zwaar om te dragen. Tijdens deze tocht is, zover ik weet, één man overleden aan een hartaanval. Aangekomen in Tjimahi werden we ondergebracht in de kazernes van het 4e en 9e Bataljon Infanterie. De Japanners hadden deze twee kazernes bij elkaar getrokken, zodat we een vrij grote ruimte ter beschikking hadden. Wat het slapen betreft, was het wel behelpen. Al vanaf het begin hadden we geen matrassen en moesten we gewoon op de koude vloer slapen. De commandant van dit kamp was de majoor Hoed. Hij was verantwoordelijk voor orde en rust. Kort voor onze komst waren er 7 krijgsgevangenen terecht gesteld, omdat ze geprobeerd hadden te ontvluchten. In verschillende kampen zijn dergelijke executies geweest. De Japanners wilden ons hiermee afschrikken.

Het leven in dit kamp was zo slecht nog niet. Als je geld had, kon je er van alles kopen. Er was dan ook een levendige handel in levensmiddelen. Deze markt werd spottend de 'IVI-markt' (indo verneukt indo) genoemd. Om aan geld te komen hebben verschillende gevangenen hun horloges verkocht of verloot. Later zijn bijna al deze horloges door de Japanners in beslag genomen. In het kamp hadden de Jappen een kooi van prikkeldraad gebouwd om er van tijd tot tijd gestraften in te stoppen. De gevangenen hadden er helemaal geen beschutting tegen regen en wind terwijl ze er toch vaak meerdere dagen in moesten blijven.

Briefjes

In het kamp vond eens een incident plaats dat ik me nog goed kan herinneren. Twee krijgsgevangenen hadden voor twee medegevangenen briefjes van hun vrouwen het kamp binnengesmokkeld en vroegen daar geld voor. Omdat de medegevangenen dat niet hadden, konden ze niets betalen. Gevolg was dat de twee 'koeriers' de briefjes ongelezen verscheurden. De majoor Hoed kwam dit te weten en strafte de twee. Ze mochten kiezen tussen vijf stokslagen met een rotan of vechten met een sterke man uit het kamp. Celstraf had in die tijd toch geen uitwerking, we zaten immers allemaal al vast. Eén van hen koos voor stokslagen, de ander voor het gevecht. De laatste was de slimste. Bij de eerste slag

liet hij zich vallen en deed net of hij bewusteloos was. De ander heeft een paar dagen niet goed kunnen zitten. Later hoorde ik dat de majoor Hoed na de oorlog over dit voorval nog moeilijkheden gehad heeft met de legerleiding. Maar in mijn ogen had hij de juiste beslissing genomen.

We hadden al gauw in de gaten dat dit kamp een doorvoerkamp was. Soms kwamen er groepen bij, dan weer werden er met onbekende bestemming afgevoerd. Spoedig was ook ik aan de beurt. De ramen van de trein waar we in moesten, waren geblindeerd, zodat we niet wisten waar we heen gingen. Toen de trein stopte en we uit moesten stappen, zagen we dat we in Batavia waren aangekomen. Te voet gingen we naar ons nieuwe kamp. Het bleek het 10e bataljon te zijn.

Wildeman

De bewoners van het nieuwe kamp, het 10e Bataljon, maakten op ons een sombere indruk. In het hele kamp heerste een gedrukte stemming. Later beseften we pas hoe dat kwam.

De Japanse commandant was de Luitenant Sone, die bekend zou worden als de beul van het vrouwenkamp Tjideng. Voor zijn daden is hij na de oorlog ter dood veroordeeld. De Japanse soldaten schreeuwden en sloegen veel. We moesten voor iedere Japanse militair die we tegenkwamen, halt en front houden en een diepe buiging maken.

Was het hen niet naar de zin, dan volgden een paar meppen met de kolf van het geweer. We hadden ook veel last van de grillen van Sone zelf, die 's nachts vaak dronken binnenkwam, iedereen wakker maakte en met een stok als een wildeman om zich heen begon te slaan. Vaak moesten we midden in de nacht aantreden en uren in de houding staan. Hij controleerde dan of het haar wel kort genoeg was. Wee degene, bij wie dat niet het geval was. Die sloeg hij met alles wat hij op dat moment in zijn handen had. Zelf heb ik van hem eens een klap met een nijptang op mijn hoofd gehad, ondanks dat mijn haar spiegelglad was afgeschoren.

In het kamp zaten ook de gouverneur-generaal van Indië en een aantal hoge officieren van het KNIL. Hun gedeelte was door middel van een hek van ons gescheiden. Ze moesten net als wij voor iedere Japanse soldaat een buiging maken.

Op een dag brak er dysenterie uit, wat een aanslag op de weerstand van ons lichaam betekende. Ook ik kreeg deze ziekte en woog na enkele dagen nog geen 40 kilo meer. Het enige voordeel van deze ziekte was, dat je geen last had van de Japanners. Ze waren als de dood voor malaria en dysenterie en durfden nog niet in de buurt van de ziekenzaal te komen. Door een kuur met bitterwater (laxeermiddel) en kruiden (obath sriyawan) was ik na ongeveer twee weken weer genezen.

Van Steenberghe

Na een verblijf van ongeveer twee maanden in dit kamp moesten we opnieuw vertrekken. Weer met een geblindeerde trein en zonder dat we een idee hadden waar de reis heen zou gaan. De treinreis duurde bijna een dag en later kwamen we te weten dat die via Djocja naar Soerabaja voerde. Daar aangekomen werden we in de voormalige HBS geïnterneerd. Hier in dit kamp zag ik mijn vriend Van Steenberghe weer. Van hem hoorde ik dat we hier niet lang zouden blijven, want het was een komen en gaan van groepen krijgsgevangenen. Ondanks het slechte eten was het leven in dit kamp veel dragelijker dan in het vorige.

Na een verblijf van een paar weken, werden we naar de haven van Soerabaja gebracht en ingescheept op de May Basu Maru. De Japanners verdeelden ons over de verschillende ruimten, waarin rekken met ligplaatsen stonden. Er waren echter niet genoeg slaapplekken, zodat velen op de trap of op het gangpad een plaats moesten zoeken. Ook hier waren veel dysenterie patiënten, die vaak alles lieten lopen, omdat de wc's boven aan dek stonden en ze niet genoeg kracht hadden om die te bereiken. Het was dan ook al snel een vuile boel. De volgende dag, toen we de haven van Batavia binnengelopen waren, werden de ergste zieken van boord gehaald. Ondertussen was uitgelekt dat we naar Singapore zouden gaan.

Burning feet

Op 9 februari 1943 kwamen we vies en onder de luizen aan in Singapore. Met vrachtauto's brachten de Jappen ons naar een groot legerkamp van de Engelsen, dat Changi heette. Het was heel uitgestrekt en lag aan de straat van Johore. Er waren daar veel Engelsen, Australiërs, Brits-Indiërs en Nederlanders. Het kamp was verdeeld in verschillende sectoren en zonder toestemming van de kampleiding was het verboden om een andere sector te bezoeken. De Engelsen waren er de baas. Ze hadden een eigen ordedienst die toezicht hield. Zij verstrekten ook de rantsoenen. Ze hadden voor zichzelf de beste plaatsen uitgezocht. Veel van hun bezittingen hadden ze nog, dit in tegenstelling tot onze mensen, die als gevolg van de diverse transporten veel kwijtgeraakt waren. Van de Japanners hadden we geen last want die bleven buiten het kamp.

In het begin hadden veel van onze mensen last van schaamluis, maar na het kaalscheren en een behandeling met blauwzalf was dat vlug verdwenen. Het eten was niet zo best en velen kregen door vitaminegebrek last van beri-beri of andere kwalen. Een veel voorkomende ziekte was 'burning feet'. Het was net of je voeten in brand stonden. Vooral 's nachts had je er veel last van. Je zag dan ook vaak mensen met hun voeten in een bak met water zitten. Om aan de nodige groenten te komen, zochten we naar in het wild voorkomende gewassen, zoals krokot (postelein) en de bladeren van kembang spatu (hibiscus).

Aan ontspanning werd in dit kamp nog wel gedaan, zoals toneeluitvoeringen met als vrouwen verklede mannen. Vaak hadden de Japanners die kwamen kijken er moeite mee om te geloven dat het mannen waren. En stelden prompt een onderzoek in. We moesten ook wel eens op een hoger gelegen gedeelte van het kamp hout voor de keuken gaan halen. Dit deden we met vrachtauto's waarvan de motor en laadbak verwijderd waren en waarvan op het chassis een houten platform gemonteerd was. We trokken de wagens met mankracht de hellingen op en laadden ze vol met boomstammen. Bij de afdaling hadden we alleen maar het stuur en de remmen tot onze beschikking. Daardoor ging het weleens te hard en gebeurden er ongelukken.

Ingescheept

Op 2 april 1943 moest een groep van ongeveer 900 man met hun bezittingen aantreden. Steenberg en ik hoorden hier ook bij. We hadden al het gerucht gehoord dat onze bestemming Japan zou zijn. Maar niemand geloofde dit echt. In de haven van Singapore werden we ingescheept op de Hawaiiimaru. De groep werd verdeeld over het voor-en achterschip en ondergebracht in de beide ruimen. Die waren precies zo ingericht als op het vorige schip, waarmee we in Singapore waren aangekomen. Met één verschil dat we hier wel allemaal een ligplaats hadden, omdat het schip wat groter was. Boven aan dek stonden aan de railing houten hokken met een goot die buitenboord stak. Dat waren onze wc's, die een paar keer per dag met een krachtige waterstraal werden schoongespoten. We mochten af en toe aan dek komen om onze behoeften te doen of om eten te halen. De bovenste laag van het ruim was onze verblijfplaats en het onderste gedeelte was gevuld met suiker en vrachtauto's, waarschijnlijk afkomstig uit de bezette gebieden.

De boven elkaar geplaatste slaapplekken waren vooral voor de dysenterie patiënten die boven lagen, een probleem. Als ze niet snel genoeg een pannetje konden pakken, lieten ze hun ontlasting zo maar lopen. Naarmate de zee ruwer werd, hadden we ook te maken met zeeziekte en daar werd de smeerbeel nog groter van. De gezonden onder ons probeerden zoveel mogelijk de zaak schoon te houden. Bij de wc's stonden tonnen met een ontsmettingsmiddel (sublimaat) om de handen te wassen. Dit middel dat normaal gesproken blauw gekleurd is, was bij de Japanners theekleurig. Eén keer tijdens de reis is er een vergissing gemaakt met de thee, waarvan de tonnen ook daar in de buurt stonden. Enkele mensen die ervan hadden gedronken, moesten hun maag laten leegpompen.

De reis ging via Saigon (5 april) en Taiwan (15 april) naar Modji (Japan). In Saigon hoorden we later dat er een krijgsgevangene, die daar vroeger gewoond had, ontsnapt was. Tijdens de reis kregen we maar

twee keer per dag wat waterige rijst, waardoor veel mannen zich slap voelden en bijna niet meer van hun slaappleats afkwamen. Enkele krijgsgevangenen zijn overleden en hebben een zeemansgraf gekregen. Naarmate de reis vorderde werd de gezondheidstoestand aan boord steeds slechter. De reis had echt niet langer moeten duren, anders waren er nog veel meer slachtoffers gevallen.

Japan

Op 24 april 1943 kwamen we in Modji aan. Het was lente en de kersenbomen stonden in bloei. Maar daar hadden wij amper oog voor. We waren veel te moe en ziek van de reis. We werden in groepen van 300 man verdeeld en naar een gebouw gebracht waar broodjes werden uitgedeeld. Die smaakten natuurlijk veel beter dan de waterige rijst die we drie weken lang hadden moeten eten. Hierna gingen we naar het station, onderweg veel bekijks hebbend van de plaatselijke bevolking. Ze lachten ons uit en riepen allerlei woorden, die we gelukkig niet verstonden.

Onder ons waren een aantal officieren, onder andere luitenant Aalders, luitenant Hooyer en de vaandrig Jolly. Per trein vervoerden de Japanners ons naar Nagasaki, waar we naar het kamp moesten lopen, dat niet zo heel ver van het station af, tussen de fabrieken lag.

Kamp Fukuoka 14

Aangekomen in het kamp in Nagasaki kregen we een toespraak van de Japanse commandant, die door een tolk voor ons in het Engels vertaald werd. We waren erg verbaasd over de opbeurende woorden die hij sprak. Hij zei te hopen dat we spoedig weer met onze familie herenigd zouden worden. Hierna kregen we een heerlijke maaltijd met veel Japanse gerechten, die we ons goed lieten smaken.

Het kamp telde tien kamers, negen voor ons en één voor de officieren. Verder waren er nog een verblijfplaats voor de Japanse militairen, een keuken, een magazijn, een kantoor, een ziekenverblijf, badgelegenheid en wc's. Iedereen zocht zoveel mogelijk vrienden en familieleden bij elkaar om op die manier de kamers te verdelen.

Van Steenberg en ik kwamen in kamer 8 terecht, die grensde aan een levensmiddelenmagazijn, wat ons later nog goed van pas zou komen. De bewoners van iedere kamer, te beginnen met kamer 1, werden op alfabetische volgorde genummerd. Zo kreeg ik nummer 254 en mijn slaapie Van Steenberg nummer 255 toegewezen. Tijdens onze gevangenschap moesten we die nummers steeds goed zichtbaar op onze kleding en ons hoofddekseel dragen. We werden er door de Japanners ook mee aangeropen.

Afgedankte legeruniformen

In iedere kamer stonden twee stellages tegenover elkaar, met boven en onder slaappleatsen en aan het hoofdeinde een open kastje. Er tussenin waren lange tafels met zitbanken geplaatst. Elke kamer telde gemiddeld 32 man. Tussen de twee rijen kamers was een open ruimte, waar twee bakken (vuurpotten) stonden die in de winter als verwarming dienden. Later kwamen we erachter dat ze zelden gebruikt werden. We kregen elk twee afgedankte legeruniformen, rubber schoenen met een aparte ruimte voor de grote teen en dito sokken.

Ook kregen we een pet, met daar dwars overheen een rode band, zodat we goed opvielen. De officieren mochten elk een toban (bediende) hebben. Zo koos luitenant Aalders zijn jongere broer en luitenant Hooijer zijn zwager, vaandrig Jolly. Verder werd er nog personeel voor de keuken aangewezen, een kleermaker, een schoenmaker (Joop Onken), een timmerman (Groen) en een stoker voor de ketels (Molemans). De stoom van die ketels was nodig voor de kookpotten in de keuken en de verwarming van het badwater. Deze mensen hadden in vergelijking met ons -wij moesten naar de scheepswerf om te werken- een goed leven.

In het begin was het voedsel niet slecht en de Japanse commandant was een redelijk mens. Maar daar kwam al snel verandering in toen we een andere commandant kregen, die we zelden zagen. In het kamp zelf was een Japanse onderofficier de baas. De luitenant Aalders was de Nederlandse commandant. Hij was een goed mens maar we hadden niet veel contact met hem.

Vlak nadat we in kamp 14 aangekomen waren, overleed er al drie man en een maand later nog eens vijf man. Omdat er in ons kamp geen medisch personeel aanwezig was, kregen we uit Fukuoka 2 een dokter met twee verplegers toegewezen. Dit waren Dr. Huisman en de verplegers Schenkhuizen en Denkelaar. Kamp 2, dat op een eiland vlak voor de kust van Nagasaki lag, was een groot kamp met ongeveer 1500 Nederlanders, Engelsen en Amerikanen. Later kregen we nogmaals aanvulling van 12 man medisch personeel, afkomstig uit de mijnstreek.

De scheepswerf

De werf lag ongeveer 4 kilometer van ons kamp en na ongeveer een week rust, moesten we er iedere dag heel vroeg in de ochtend te voet naar toe. Slechts twee zondagen per maand hadden we rust en die dagen gebruikten we voornamelijk om onze kleren te wassen.

Op de dagen dat we moesten werken, werden we om 05.30 uur afgemarcheerd door de soldaten van ons kamp en bij de werf overgenomen door marinemensen. Zij droegen ons weer over aan burgerbewakers, die zelf voorman waren. Ze deelden ons in verschillende groepen in, die ongeveer overeen kwamen met onze kamerindeling. Ieder groep kreeg ander werk, zoals sjouwer, lasser, boorder, klinker en een montagegroep.

Onze kamer bestond voornamelijk uit klinkers, die weer onderverdeeld werden in een klinker (tevens hoofd van de groep), een tegenhouder, een nagelaandragers en een klinknagelverwarmer. De voorman leidde ons op in verschillende soorten klinkwerk. In het begin op plaatsen waar we geen kwaad konden doen. Later deden we hetzelfde werk als de Japanse arbeiders en mochten we ook onder de waterlijn van het schip klinken.

Op de werf liepen we vrij rond, maar we werden wel stiekem in de gaten gehouden door de burgerbewakers. Die liepen heel stoer rond en hadden om hun belangrijkheid aan te tonen, een band met een opschrift in Japanse tekens op de arm. En om de zaak compleet te maken, hadden ze een stok, die ze als een zwaard droegen. Menig krijgsgevangene kreeg van hen een klap met stok, als ze vonden dat er niet snel genoeg gewerkt werd. Slaan was in Japan overigens toch heel gewoon. Ook als een arbeider lui was, kreeg hij van de voorman (hantjou) een klap. Binnen het leger werd van hoog naar laag geslagen, zodat de soldaten alleen ons nog hadden om te meppen.

De marinebewaking kwam bij ons nogal arrogant over. Ze voelden zich ook hoger dan het leger. Eén keer zijn we maar door deze marinemensen collectief gestraft. Een paar van onze mensen werden beschuldigd van gluren bij de vrouwen-wc's. We moesten allemaal knielen en een bank of ander zwaar voorwerp boven het hoofd houden. Liet je je arm zakken, dan kreeg je een gevoelige tik met een stok. Dit ging net zolang door tot onze benen en armen gevoelloos waren en dienst weigerden.

De burgerbewakers gaven we, afhankelijk van hun geaardheid, allemaal spotnamen. Zoals monster, Mexicaan, Maleier en dergelijke. Met de Maleier hadden we een vrij goed contact, omdat hij Maleis sprak en zelf lang in Indië had gewoond.

Rijst

We moesten tot een uur of twaalf werken en kregen dan een half uur rust om te eten. Onze lunch, die we 's morgens in houten doosjes meebrachten, bestond meestal uit rijst met lobak en toudjo soep. Deze was vooral in de winter, tegen etenstijd steenkoud geworden. Later, toen de hoeveelheid eten steeds minder werd, hadden de meesten van ons deze portie al eerder op. Soms kregen we van de Japanse arbeiders wat overgebleven soep en dat was voor ons een ware traktatie.

Om 12.30 uur moesten we weer tot 18.00 uur aan het werk. Wanneer het regende mochten we pas schuilen als iedereen doornat was. Vooral in de winter was dat geen pretje. Velen liepen longontsteking op. Met name de winter van 1943-1944 heeft veel slachtoffers gemaakt. Als we rond 19.00 uur van het werk thuiskwamen, gingen de meesten van ons een warm Japans bad nemen. Je ging dan een tijdje in een vijver van een meter diepte zitten. Deze bak was gevuld met heel warm water, dat door middel van hete stoom op temperatuur was gebracht. In het begin moest je wel

wennen als je in het hete water stapte. Maar je lichaam werd er door en door warm van en het was heel verkwikkend. Het was de enige manier in de winter om het warm te krijgen, omdat er verder geen verwarming was. Na het eten kropen we meestal direct onder de warme dekens.

In het kamp in Nagasaki hielden we lange gesprekken over eten en over het bereiden van allerlei gerechten. Eten was op dat moment voor ons het belangrijkste in het leven en we keken nauwlettend toe bij de verdeling van het voedsel. De grootte van het rantsoen was gebaseerd op het aantal werkenden. Voor zieken gaf de Jap maar een half rantsoen. De totale hoeveelheid werd dan eerlijk verdeeld onder alle krijgsgevangenen.

In het begin kregen we nog wel eens vis, maar naarmate de Amerikanen de zee beheersten, werd dat steeds minder. Onze rantsoenen konden best wat aanvulling gebruiken en Van Steenberg en ik met nog enkele andere slaapiers, vonden er wat op. We wisten een plank aan het hoofdeinde van onze slaapplek los te maken en konden zo in het magazijn komen. Om alles zo geheim mogelijk te houden, deden we dat met een beperkt aantal kamergenoten, die bij ons in de buurt sliepen.

Boven het magazijn was een kamer van Japanse militairen en die konden door een gat in de vloer de opslagplaats in kijken. Dat maakte onze nachtelijke bezoeken nog gevaarlijker. De andere kamergenoten hebben nooit geweten dat wij voedsel stalen. Het was levensgevaarlijk om dat te doen, want als de Jap erachter zou komen, dan werd het hele kamp gestraft. Zo klom op een nacht een oudere man via het raam het magazijn binnen. Omdat hij nogal stram was, maakte hij zoveel lawaai dat hij prompt werd ontdekt. Hij kreeg een pak rammel en wij, de rest van het kamp, een half rantsoen. De luitenant Aalders had een vermoeden van onze activiteiten en hield van tijd tot tijd inspecties, omdat hij bang was dat het kamp er onder zou lijden. Maar hij heeft bij ons nooit wat kunnen vinden.

Soms wierpen de Japanners zonder dat ze het wisten hindernissen voor ons op. Op een dag hadden ze balen met rijst tegen de wand van het magazijn opgeslagen en alleen de kleinsten van ons konden nog via de geheime ingang binnen komen. We namen meestal meel, sojabonen, suiker en viskuit mee. In kleine hoeveelheden, om ontdekking tegen te gaan. Onder onze slaapplek hadden we een bergplaats gemaakt om de spullen te verbergen. Van het meel kneedden we 's nachts als iedereen sliep onder de klamboe (of muskietennet) deeg en de volgende dag namen we het in een metalen doos mee naar de werf. Op de werf bedekten we de metalen doos met gloeiende klinknagels en zo bakten we ons brood. Omdat alle medeplichtigen in een groep bij elkaar werkten, hebben de anderen het nooit gemerkt. We moesten er wel voor zorgen dat het brood direct werd opgegeten. Niet alleen om ontdekking te voorkomen, maar ook omdat het brood anders veel te hard zou zijn geworden.

Rode-Kruispakketten

In een ander gedeelte van het kamp lagen in een magazijn Rode-Kruispakketten, waar we in het begin niets van kregen. Terwijl we wisten dat Japanse militairen er binnen gingen om te stelen. Voor een aantal van ons was dit een reden om hetzelfde te doen. De Japanse kampleiding had toen een goed excuus om ons de schuld te geven en niets te verstrekken. Maar omdat ze wisten dat ook hun eigen mensen gestolen hadden, durfden ze niet hard op te treden.

Op een dag kregen we een nieuwe Japanse sergeant in het kamp, die als hulp aan de kampstaf was toegevoegd. Het was een vervelende kerel die, hoewel lager in rang dan de andere onderofficier, toch de lakens uitdeelde. Hij stond erop dat we hem groetten als we hem tegenkwamen. Als we hem niet verstonden, begon hij te meppen. Vanwege zijn arrogante houding werd hij door ons Napoleon genoemd. Gelukkig voor hem was hij na de bevrijding niet meer bij ons.

De wacht wisselde nogal eens, zodat we de ene keer geen last van ze hadden en de andere keer waren het weer rotkerels. Als je rookte, moest je altijd een asbak gevuld met water bij je hebben. Vergat je die dan kon je een klap van hen verwachten. Ook waren er wachten, die in de winter bij de wc's gingen posten. Ze deden dit voornamelijk tijdens de nachtelijke uren. Als je dan bij de wc kwam, vroegen ze of je het koud had. Bij een bevestigend antwoord moest je een tijdje gymnastiek doen. Zei je dat je het

warm had, dan moest je je kleren uittrekken en een tijdje in de kou staan. Aan ontspanning werd niet veel gedaan. Wat ik me kan herinneren is een wandeling naar een sportpark en met kerstmis een bezoek aan een katholieke kerk, waar we gefilmd werden voor propagandadoeleinden. Ook in het kamp zijn foto's genomen van een zogenaamde kerstviering. Verschillende krijgsgevangenen zagen tijdens het verblijf in het kamp voor het eerst van hun leven sneeuw. De meesten waren immers in de tropen geboren en getogen.

Luizen en vlooiën

We probeerden wel eens om ons aan het werk op de werf te onttrekken door ons ziek te melden. We mochten pas thuis blijven als we meer dan 38.5 graden koorts hadden. Door een lap in warm water te dopen en onder onze oksel te klemmen, probeerden we dat te bewerkstelligen. Pas als de thermometer onder de oksel werd geplaatst, liet je de lap in de kleren zakken. Het is me een paar keer aardig gelukt. Onze verplegers vonden dit foefje niet zo leuk, omdat ook zij bij ontdekking straf konden verwachten. We hadden het eerste jaar veel last van wand- en klerenluis en tijdens de zomer hadden we eens een vlooiënplaag. De wandluis was na de winter verdwenen, maar de klerenluis bleef. We probeerden de plaaggeesten kwijt te raken door onze kledingstukken boven een heet vuur te houden. Maar de verlossing was slechts van korte duur.

Door het zware werk, de kou en de slechte voeding, stierven in de winter van 1943-1944 veel van onze mensen. Ook door ongevallen kwamen er enkelen om het leven. Tyau bijvoorbeeld die een zak met klinknagels op zijn hoofd kreeg en Pik die van de steiger afviel. Het verhaal ging dat hij er door een Jap vanaf geduwd was, maar dat is nooit bevestigd. Het tragische van Pik was dat hij eerst een goed baantje in de keuken had, maar daar wegens ziekte niet meer mocht werken. Ook Smeets moest - voor straf - de keuken voor de scheepswerf verruilen. Hij werd al snel ziek en stierf na een paar dagen.

Nieuwe gevangenen

Nadat van de oorspronkelijke 315 man er ongeveer 70 waren overleden, kregen we aanvulling van een aantal Engelsen en Australiërs en van twee Amerikanen. In juni 1944 kwamen nog eens 212 krijgsgevangenen in ons kamp die met een groep van 762 man op de Tomokohu Maru gezeten hadden. Ze waren door een Amerikaanse duikboot voor de kust van Nagasaki getorpedeerd. Onder de slachtoffers waren veel doktoren. Alleen de 212 gevangenen die naar ons kamp kwamen, hadden het overleefd. Behalve Engelsen en Australiërs bevonden zich onder hen 84 Nederlanders. In het begin werden ze afgezonderd gehouden, maar na een poosje kwamen de eerste contacten tot stand. Voor velen van ons een weerzien met vrienden en bekenden.

Omdat ons kamp veel te klein was voor dit grote aantal gevangenen richtten de Japanners achter het oude een ander kamp in. De nieuwkomers moesten daaraan werken of werden in de fabrieken achter ons kamp te werk gesteld. Die waren net als de scheepswerf eigendom van Mitsubishi. Intussen waren een aantal officieren van ons kamp, waaronder luitenant Hooyer, Dr. Huisman en nog enkele officieren van de nieuwe groep, met onbekende bestemming afgevoerd. Onze nieuwe dokter heette Vink en de sportofficier droeg de naam Smit. De luitenant Aalders was nog steeds onze commandant.

Door alle mutaties was de sterkte van ons kamp boven de vierhonderd gekomen en ook wij van de eerste groep werden al snel in de fabrieken achter het kamp te werk gesteld. Een geweldige verbetering omdat we nu niet meer zo ver hoefden te lopen, wat als gevolg van onze lichamelijke gesteldheid steeds moeilijker was geworden. Bovendien was het op de scheepswerf, tijdens luchtalarm veel te gevaarlijk. Zo herinner ik me nog dat we eens onder een vliegdekschip, dat in het dok lag, moesten schuilen. Je kunt je wel voorstellen wat er gebeurd zou zijn als er een bom op het dok was gevallen. Achteraf bekeken waren de fabrieken bij een luchtaanval trouwens net zo gevaarlijk. In deze fabrieken werkten ook Japanse en Koreaanse gevangenen, maar ze werden streng van ons gescheiden gehouden. Ze werkten in een aparte hal en hadden het nog slechter dan wij. Ze moesten hun behoefte

in een ton doen, die midden in de hal was opgesteld. Ik heb eens door een raam gekeken en zag een man die aan zijn op de rug gebonden handen was opgehangen. Hij moet veel pijn hebben geleden. Zijn gezicht zag asgrauw.

Beste vriend weer kwijt

De luchtaanvallen op Japan namen in 1945 steeds meer toe. We moesten 's nachts vaak de schuilkelders in en dat was niet zo'n pretje, omdat die vol water zaten en we tot onze knieën nat werden. Iedere morgen pompten we weliswaar de kelders leeg, maar dat hielp niet zoveel: 's avonds zaten ze weer vol water. Omdat de schuilplaatsen, die van beton versterkt met bamboe gemaakt waren, er ook nog gammel uitzagen, bleven veel krijgsgevangenen 's nachts tijdens het luchtalarm in het kamp en verschuilden ze zich op de bovenste slaapplekken. Ze zochten juist die plekken op, omdat de Jappen de gewoonte hadden om tijdens het alarm met hun geweren op de onderste slaapplekken te meppen.

In mei 1945 werd een groot gedeelte van de kampbewoners naar elders overgebracht. Later hoorden we dat ze naar Isuka in de mijnstreek waren vervoerd. Wij bleven met ongeveer 200 man in kamp 14 achter. Door die grote uittocht werden familieleden en vrienden weer van elkaar gescheiden en ook ik raakte mijn beste vriend Van Steenberg kwijt.

Luchtaanvallen nemen toe

Vanaf dat moment was de helft van het aantal schuilkelders niet meer nodig en de Japanners gebruikten ze voortaan als opslagplaats voor kleding en dekens. Op 1 augustus 1945 werd een deel daarvan verwoest toen er een grote luchtaanval op Nagasaki plaatsvond. De Amerikaanse vliegtuigen kwamen zo laag overvliegen dat je de geopende bommenluiken kon zien. Ze ondervonden helemaal geen tegenstand, van luchtverdediging was geen sprake. De vaandrig Jolly, die zelf vlieger was, gaf aanwijzingen als hij bommen in onze buurt verwachtte.

Boven op het dak zat een schreeuwende Jap in een uitkijkpost. We kregen een treffer op de schutting van het kamp en de voorste schuilkelders werden daardoor in elkaar gedrukt. Gelukkig zaten hier alleen maar dekens en kleding in. In onze schuilkelder werden we wel heen en weer geslingerd, maar alles bleef heel. Van die waar Wijnstok en Everling en nog een aantal anderen in zaten, werd de bodem omhoog gedrukt. Wijnstok kwam hierbij om het leven, de anderen hebben we er nog op tijd uit kunnen halen voordat de kelder, als gevolg van een gesprongen waterleiding, volliep. Ook de omringende huizen werden door het bombardement getroffen. Met het werken op de fabriek was het gedaan en we werden ingezet om puin te ruimen.

Toontje lager

Het resultaat van deze luchtaanval was dat de Japanners een toontje lager gingen zingen. Tot op dat moment was het maar één keer voorgekomen dat een bommenwerper van grote hoogte een bom op Nagasaki had laten vallen. Er moeten toen heel wat slachtoffers gevallen zijn, want de bom viel op het station dat vol treinreizigers zat. Maar de woonwijken en fabrieken waren verder helemaal intact gebleven. De verwachting was dat Nagasaki vanaf nu vaker gebombardeerd zou worden, want de luchtaanvallen op Japan namen met de dag toe. Er ging geen dag voorbij of er was luchtalarm, soms maar voor een paar jagers. Vliegtuigen van de Japanners heb ik in die tijd niet gezien. Door boven de stad te stunts, lieten de Amerikaanse toestellen blijken, dat ze van de Japanners niets te duchten hadden.

De atoombom

Omdat onze schuilkelders niet zo veilig waren, vroeg de luitenant Aalders aan de kampleiding of we kelders aan de voet van de heuvels mochten graven. Die heuvels lagen niet ver van het kamp vandaan. Ook toen op 9 augustus 1945 om 11.02 uur de atoombom boven Nagasaki ontplofte, waren we daar met een aantal mensen aan het werk.....

We waren er al enkele dagen bezig met het graven van twee tunnels. Op die bewuste dag hadden we er al ongeveer 10 meter opzitten. Ik herinner me nog dat het mooi weer was en dat de zon door een

lichte bewolking scheen. Er was even luchtalarm geweest, maar al snel werd het sein veilig gegeven. Volgens een van de bewakers was er maar één vliegtuig gesignaleerd. Even voor elf uur ben ik gestopt met graven en naar de ingang van de tunnel gelopen. Omdat het vrij warm was, had ik mijn bovenkleden uitgetrokken en samen met mijn etensblik aan een paaltje buiten de tunnel gehangen. Ik stond net buiten toen ik een vliegtuig in duikvlucht hoorde. Instinctief deed ik een paar stappen terug, zodat ik weer bij de tunnelingang stond. Ik hoorde iemand van onze groep schreeuwen: "Een parachute". Onmiddellijk gevolgd door een hel geel licht en een hevige knal. Of het door de luchtdruk kwam of dat ik zelf de tunnel in ben gesprongen, weet ik niet meer. In elk geval lag ik achterin de tunnel.

De grond schudde net als bij een aardbeving die ik weleens had meegemaakt. Ik was bang dat alles zou instorten. Het werd zo donker om ons heen, dat ik dacht dat er iets met mijn ogen was gebeurd. Het was akelig stil geworden en het eerste wat ik hoorde was de stem van Henk Everling, die klaagde over pijn in zijn gezicht. Toen het wat lichter werd en ik hem kon onderscheiden, zag ik niets bijzonders aan zijn gezicht. Ik dacht eerst dat hij een shock had, omdat hij op 1 augustus tijdens het bombardement klem had gezeten in de schuilkelder. Later zag ik pas dat er grote blaren op zijn gezicht zaten. Ik ben daarna naar buiten gegaan om mijn kleden en etensblik op te halen, maar zag zelfs geen paaltje meer staan. Ik dacht eerst dat er een bom vlak voor de ingang was gevallen, maar toen ik verderop keek, zag ik dat de gasfabriek, niet ver van ons vandaan, helemaal tegen de grond was plat gedrukt. Overal waar je keek was de zaak verwoest en er hing een grote stofwolk. Het was een spookachtig gezicht en één moment was ik alle gevoel voor richting kwijt.

Oplaaierende vlammen

Mijn vrienden die buiten de tunnel waren, hadden merendeels brandwonden opgelopen. Toen ik overal vlammen zag oplaaien, ben ik de heuvels ingevlucht. We waren allemaal enigszins de kluts kwijt. Later toen ik wat over de schrik heen was, realiseerde ik me dat er in ons kamp nog mensen waren die misschien hulp nodig hadden. Ik ben toen de heuvels afgedaald en de eerste die ik op de grond zag liggen was een Japanse soldaat. Hij klaagde over pijn in de buik en kon niet op zijn benen staan. Ik heb hem een eind de heuvels op gedragen en bij een paar Japanse burgers achtergelaten. Overal zag ik de stad in brand staan en je voelde een stevige wind waaien. Nadat ik weer beneden was, zag ik veel gewonden met grote brandwonden aan armen en benen. Bij sommigen hingen grote stukken huid aan het lichaam of ze hadden gebroken ledematen. Het viel me op dat ze niet kreunden of schreeuwden en alles gelaten over zich heen lieten komen.

De ontredde was overal groot en voor het eerst voelde ik geen vijandschap meer. Omdat ik zelf niets mankeerde, ben ik met anderen de stad ingetrokken om naar het kamp te gaan. We kwamen op de heenweg heel wat vluchtende mensen tegen, waaronder ook onze eigen mensen die in de nabijheid van het kamp hadden gewerkt. Van hen hoorden we dat een deel van de kampbewoners de andere kant van de stad was uitgevlucht en daar in de heuvels verbleven.

Het kamp zelf was helemaal ingestort en hierdoor waren er ook enkele slachtoffers gevallen. Bij de kookketels van de keuken zag ik het lijk van een van onze koks liggen. Vaandrig Jolly is later met enkele gewonden, waaronder luitenant Aalders en Molemans op zelfgemaakte draagbaren de heuvels ingegaan. We hebben ze zo voorzichtig mogelijk naar een veilige plaats gebracht. Luitenant Aalders had een zware hersenschudding waaraan hij na enkele dagen bezweek. Molemans had een hersenschudding en een gebroken en uit de kom geschoten bovenarm. Over Meegens hoorde ik van enkele getuigen dat hij onder een zware balk beklemd was geraakt. Ze hadden nog geprobeerd om hem te bevrijden, maar hebben voor het naderende vuur moeten vluchten. Meegens is in de vuurzee omgekomen.

Een goed heenkomen

Toen die vuurzee steeds groter werd, heb ik ook een goed heenkomen in de heuvels gezocht. Even zag het er naar uit, dat het vuur ook die heuvels zou bereiken, maar gelukkig draaide de wind. We hadden een goed zicht op de brandende stad en je hoorde opmerkingen als: "Zo'n uitzicht heeft Nero ook

gehad, toen Rome in brand stond." We hebben de nacht bij een bamboebosje in de heuvels doorgebracht. Ik herinner me nog heel goed dat het 's nachts licht begon te regenen. Van de bewakers was geen spoor te bekennen. Die zagen we pas de volgende ochtend terug. Ze waren lang zo flink niet meer en wisten niet goed wat ze moesten doen.

De volgende dag -de dag na de atoombom op Nagasaki - waren de meesten van ons naar de tunnels in de heuvels getrokken. Onder hen was Joop Onken die een rugzak van mij bij zich had. We hadden er namelijk een gewoonte van gemaakt om onze kleding in de schuilkelder te stoppen, voordat we het kamp verlieten. Hierdoor had ik gelukkig wat kleren om aan te trekken. We kregen ook weer wat voedsel en melk uit de Rode-Kruispakketten. Tot op dat moment hadden we eten en drinken bij de ingestorte huizen gezocht. Er was een groot gebrek aan verbandmiddelen en medicijnen voor onze gewonden.

De brandwonden begonnen te zweren en een vieze geur te verspreiden, die me lang is bijgebleven. Ook vliegen werden er door aangetrokken en de wonden zaten binnen de kortste keren vol maden. Ik herinner me nog goed dat, om de pijn wat te verlichten, de brandwonden met scheercrème (barbasol) werden ingesmeerd, die in de Rode-Kruispakketten zat. Ook de geur van verbrand vlees was in de heuvels goed te ruiken. Het heeft nog lang geduurd voordat ik weer geroosterd vlees (saté) wilde eten.

Hachelijke toestanden

We kampeerden enkele dagen langs de weg, totdat alle krijgsgevangenen weer verzameld waren. Enkel van ons hadden hachelijke toestanden meegemaakt. Er was bijvoorbeeld een groep door de kampeitai (de Japanse SS) opgepakt en bijna onthoofd. Gelukkig kwam een soldaat van de kampwacht hen te hulp. Hij wist de woedende kempeitai op tijd te kalmeren. Ook kregen we van verschillende kanten verhalen te horen over de verwoestingen die in de diverse delen van de stad waren aangericht. Maar we hadden er nog steeds geen flauw idee van, wat voor soort bom het geweest moest zijn. De Engelsen, die het bombardement van London hadden meegemaakt, spraken van een luchtmijn. Anderen hadden van de Japanners gehoord, dat het om een laboratoriumbom ging. Over de bom die drie dagen eerder op Hiroshima was gevallen, heb ik pas na de oorlog gehoord.

Verwoestingen

Na een verblijf van enkele dagen bij de tunnels, zijn we met onze gewonden naar een kamp iets buiten Nagasaki getrokken. Wie niet lopen kon, werd op een primitieve draagbaar vervoerd. Onze gewonden moesten tijdens die reis veel geleden hebben, ik hoorde ze vaak zacht kreunen. Nadat we op 11 augustus 1945 in het nieuwe kamp waren gearriveerd, werden de gewonden in een aparte barak ondergebracht. Kwam de wind uit die richting, dan rook je een vieze geur van de zwerende brandwonden. Iedereen die niets mankeerde, moest de volgende dag weer naar de stad om doden en puin te ruimen. Op onze tocht door Nagasaki zagen we pas goed wat een verwoestingen de bom had aangericht. Ik zag heel veel dode mensen en dieren.

Op enkele plaatsen waren ze op elkaar gestapeld en ter plaatse verbrand. Ook onze doden zijn in het open veld gecremeerd. Stenen gebouwen waren helemaal verpulverd en staalconstructies tegen de grond gedrukt. Wat mij opviel was dat zoveel fabrieksschoorstenen nog overeind stonden. Houten palen van het elektriciteitsnet smeulden nog na. De vele houten huizen waren helemaal afgebrand, waardoor je grote zwarte plekken in de stad zag. Enkele bakstenen muurtjes waren door de grote hitte die de bom had uitgestraald, bedekt met een glasachtige laag. Van de grote kerk stonden nog enkele stukken muur overeind. Gelukkig was de plaats waar de urnen van onze overledenen stonden, niet helemaal verwoest, zodat we ze met enige moeite konden uitzoeken.

We waren allemaal nog erg gespannen en een startende motor was al voldoende om paniek te veroorzaken. Ook herinner ik me nog dat we stonden aangetreden toen het begon te onweren. Bij de eerste donderslag vielen we als een rij tinnen soldaatjes omver. Degenen die aan het eind van de rij

stonden, waaronder de vaandrig Jolly, kwamen daarbij in een koelwaterbak terecht. Later hebben we hier nog vaak om gelachen.

Bevrijding!

Enkele dagen moesten we naar de stad en hebben we over de puinhopen gelopen. Op het laatst had je er geen erg meer in dat er doden lagen. Op een dag, 16 augustus 1945, mochten wij thuis blijven. Volgens de Japanners om weer op krachten te komen. Maar wij vonden dat wel erg vreemd, omdat ze in het verleden nooit zo menslievend waren. Enkele dagen later (19 augustus 1945) moesten we aantreden en kregen we een toespraak van een Japanse officier, die vertelde dat Japan en Amerika vriendschap gesloten hadden en dat de oorlog voorbij was. Hij vertelde niet dat Japan onvoorwaardelijk was gecapituleerd. Dat hoorden we pas later van een paar Amerikaanse oorlogscorrespondenten, die voor de Amerikaanse troepen in Nagasaki waren gekomen.

Dit was onze bevrijding! Geen binnentrekkende troepen of juichende mensen. We gingen over tot de orde van de dag.

Maar we voelden ons vrij en gingen in de omgeving van het kamp wandelen. Enkelen van ons hebben in een meertje in de buurt van het kamp gevisst. De Japanse militairen zagen niet graag dat we er alleen op uittrokken. Als smoes vertelden ze dat de bevolking ons niet erg welgezind was.

Maar het tegendeel was waar, ze waren juist erg vriendelijk tegen ons. Ik denk dat ze niet vergeten waren dat verschillenden van ons ook Japanse burgers hadden geholpen nadat de atoombom was gevallen. Zelf ontmoette ik tijdens een wandeltocht een Japanse voorman van de scheepswerf, die vertelde dat hij zijn vrouw en kinderen was kwijtgeraakt. Hijzelf was tijdens de ontploffing van de bom op de werf en daar was niet veel schade aangericht.

Voedselpakketten

Om vanuit de lucht zichtbaar te zijn, werd op het dak van ons kamp met grote letters P.O.W. (Prisoners of War) geschilderd. De Amerikaanse luchtmacht was namelijk begonnen om voedselpakketten te droppen voor de kampen in Japan. In het begin gebeurde dat alleen boven kamp 2. Op 31 augustus 1945 bijvoorbeeld zag ik ze daar neerdalen. Het was een prachtig gezicht al die gekleurde parachutes te zien neerkomen. Enkelen van ons gingen er wat pakketten ophalen. We hoorden van de mensen uit dat kamp dat ze de ontploffing van de atoombom boven Nagasaki vanaf hun eiland gezien hadden. Velen hadden aan de flits zere ogen (lasogen) overgehouden.

Na enkele dagen merkten de Amerikanen ook ons kamp op en moesten we dekking zoeken voor de vallende drums, die van de parachutes waren losgeraakt. We kregen ineens een overvloed aan kleding en levensmiddelen, waar we ook eens een koe voor hebben geruild. Het dier werd in het kamp met een gewerschot gedood en voor het eerst hadden we weer vers vlees. Toch vond ik het vlees uit blik uit de voedselpakketten veel lekkerder smaken.

Weerzien met Van Steenberg

De Japanse bewaking was al snel verdwenen en eigen mensen bewaakten het kamp. We mochten niet te ver weggaan omdat de Amerikanen al snel met de evacuatie wilden beginnen. De Engelsen en Australiërs hadden daar lak aan en verdwenen om landgenoten op te sporen. Zelf ben ik een keer met Joop Onken op reis geweest naar een kamp in de mijnstreek. We moesten een bericht overbrengen naar het kamp Isuka, waar ook ex-gevangenen van Fukuoka 14 verbleven. De broer van Menxel die in Nagasaki verbleef was ernstig ziek. We moesten zijn broer in Isuka hiervan in kennis stellen en eventueel mee naar Nagasaki nemen. Ik ontmoette er ook weer mijn vriend Van Steenberg. Zij hadden wel wat vage berichten uit Nagasaki gehoord, maar wisten niet wat zich daar allemaal had afgespeeld. Het totaal aantal doden in ons kamp ten gevolge van de atoombom bedroeg zeven. De broer van Menxel is later op een hospitaalschip ook overleden, maar daarvan was niet de bom de oorzaak.

Hereniging?

Pas aan het einde van de eerste week in september, kwamen de eerste Amerikaanse troepen in Nagasaki aan om deze stad te bezetten. De haven was nog helemaal intact, zodat ze daar hun schepen konden afmeren. Het eerste wat ze deden was de boel ontsmetten met DDT. Op 15 september was het zover dat ze onze gewonden met een truck naar de haven brachten en inscheepten op een hospitaalschip. De rest van ons ging te voet naar de haven, waar verplegend personeel ons opving. Alles wat we bij ons hadden, moesten we inleveren en in de kortst mogelijke tijd stonden we dan ook in Adamskostuum. We moesten een warme douche nemen, waarvan het water naar lysol rook. Na de ontsmetting met DDT-poeder kregen we het uniform van de Amerikaanse marine aangereikt. We konden onze eigen spullen weer terug krijgen, maar je mocht ook alles achterlaten. Ik was zo blij dat we Japan gingen verlaten, dat ik de hele boel daar liet. Maar van deze opwelling heb ik later veel spijt gehad, omdat er veel kampherinneringen bij waren.

Vervolgens kregen we een Rode-Kruispakket waar van alles in zat, zoals toiletgerei en zelfs speelkaarten. Bovendien werden we getrakteerd op de eerste lekkernijen na zoveel jaren van gevangenschap: broodjes ham of kaas en koffie of chocolade.

Hierna werden we ingescheept aan boord van de US Chenango, een vliegdekschip van de Amerikanen. We kregen slaapplekken in een grote hangar van het schip. Laat op de middag vertrokken we en we dachten dat we gauw weer in Indië zouden zijn. Maar de hereniging met onze familie zou nog wel een jaar duren. Gelukkig hadden we daar op dat moment nog geen weet van.

De terugreis naar Java

De reis met de US Chenango ging in eerste instantie naar het eiland Okinawa, waar de Amerikanen tijdens de oorlog zo zwaar gevochten hadden. Bij aankomst op 18 september 1945 op de rede, zagen we een vloot van oorlogs- en vrachtschepen, zover het oog reikte. Hieronder waren ook Nederlandse schepen. Velen van ons kregen een brok in de keel toen ze de Nederlandse driekleur zagen wapperen.

Plotseling moesten we echter weer naar volle zee, omdat er een tyfoon in aantocht was en over het eiland zou trekken. Zo'n 24 uur zijn we op zee blijven kruisen en op die manier hebben we het natuurgeweld kunnen ontwijken. Toen we de volgende dag weer op de rede van Okinawa lagen, zijn we met landingsboten aan land gebracht. Omdat het nog flink stormde, was het niet eenvoudig om daar in te stappen. We moesten wachten tot de boot, die langs het vliegdekschip lag, door een golf naar boven werd geduwd. Als hij dan zijn hoogste punt had bereikt, moesten we er snel in springen.

Gelukkig zijn er geen ongelukken gebeurd. Op het land had de storm flink huis gehouden en er waren veel tenten en vliegtuigen vernield. We werden in een groot tentenkamp in de buurt van een vliegveld ondergebracht. Het was speciaal bestemd voor doortrekkende krijgsgevangenen uit Japan. In Okinawa zag ik ook een afgelegen kamp, waar Amerikaanse soldaten zaten, die de landing op dit eiland hadden meegemaakt. Ze moesten hier nog mentaal opknappen, voordat ze naar Amerika terug mochten.

Wat een weelde

We kregen iedere dag schone splinternieuwe kleding. Ik denk dat de Amerikanen hun oorlogsvoorraad aan het opmaken waren. De gebruikte kleren konden we na het bad op een hoop gooien. Die werden dan door de Japanse krijgsgevangenen opgehaald. Ook kregen we iedere dag een rantsoen, dat bestond uit drie blikjes bier, 1 pak sigaretten, 1 pak pijptabak, enkele repen chocolade en kauwgom. Handdoeken kon je bij de waslokalen van een rol afscheuren. Wat een weelde na al die jaren van gebrek. Later was ik blij dat ik de gebruikte kleding op dat moment niet heb weggegooid. Ik heb er mijn verdere diensttijd nog veel profijt van gehad. Want eenmaal terug bij ons eigen leger was het allemaal niet meer zo royaal. Na een verblijf van ongeveer een week zijn we met bommenwerpers naar de Filipijnen overgevlogen. De bommenrekken waren eruit verwijderd om meer ruimte te krijgen. Vanuit de Filipijnen werden we met Dakota's naar Manilla gevlogen.

Op ongeveer 20 kilometer van Manilla was een groot tentenkamp (fifth replacement). Het was ingericht om alle Nederlandse ex-krijgsgevangenen die uit Japan kwamen op te vangen. Nederlandse officieren registreerden ons hier. In opdracht van de Amerikaanse legerleiding kregen we van hen ook te horen, dat we niet te veel mochten vertellen over wat we in Nagasaki hadden meegemaakt. In die tijd had niemand van ons behoefte om over onze krijgsgevangentijd te praten. We waren vrij en moesten dat nog verwerken. De Amerikanen hebben ons ook hier erg verwend. We kregen grote hoeveelheden bier, snoep en sigaretten. Zelfs pruimtabak zat in het pakket. We kregen ook een complete Amerikaanse militaire uitrusting en hadden daardoor andere kleding dan de troepen die door de Engelsen waren bevrijd.

Iedereen wilde zo vlug mogelijk naar Java terug om aan zijn toekomst te bouwen. De oorlog was toch afgelopen? Wat moesten wij nog langer in het leger doen? Door de lange gevangenschap waren wij niet op de hoogte van de nieuwe politieke ontwikkelingen in Indië.

Nederlandse kruidenierspolitiek

Er hingen in het kamp lange lijsten van het Rode Kruis, met daarop de namen van overleden krijgsgevangenen. Voor de meesten was het de eerste keer dat ze vernamen wie van de familie of vrienden de oorlog niet had overleefd. Ook ik zag de naam van mijn vader erop staan. Later, toen er lijsten kwamen met de namen van de slachtoffers uit de burgerkampen, werd het nog tragischer. Vele ouderen onder ons, die voor de oorlog al een gezin gesticht hadden, kwamen op die manier aan de weet wie van hun gezin overleden was. We probeerden per brief contacten te leggen met onze familie op Java. Maar ik denk dat er door de chaos in Indië niet veel berichten aangekomen zijn.

Van de Nederlandse autoriteiten kregen we een karig zakgeld, dat we later, in verband met het koersverschil van de peso en de gulden, gedeeltelijk moesten terugbetalen. We kregen weer te maken met de Nederlandse kruidenierspolitiek. Zelfs onze achterstallige soldij van drieënhalf jaar hebben we nooit uitbetaald gekregen.

In het kamp vertoonden de Amerikanen films over de bevrijding van Europa en we zagen overal juichende mensen de geallieerde troepen verwelkomen. Wat een verschil met onze bevrijding. Ik raakte onder de indruk van de kampen in Europa, waar de Duitsers onder de Joden zoveel slachtoffers hadden gemaakt. Ik denk dat we door het zien van zoveel gruweldaden in die kampen, onze eigen ellende wat op de achtergrond hebben geschoven. Bovendien werd later steeds over de oorlog in Nederland gesproken. Waarschijnlijk daarom hebben de meeste gevangenen uit Indië pas veel later over hun kampervaringen kunnen praten.

We werden weer medisch gekeurd en konden naar de tandarts. Menig verwaarloosd gebit is in die tijd getrokken. Om de tijd door te komen, gingen we vaak liftend naar Manilla. Daar konden we in een militair tehuis van het Amerikaanse leger gratis eten of een bad nemen. Handdoeken en zeep werden daar allemaal verstrekt. Alles was perfect geregeld. In de omgeving verschenen weldra Indische eethuisjes, die door Filipijnse meisjes en Indische jongens waren opgezet. Onze legerleiding wilde al snel weer beginnen met exercitie om de discipline weer op peil te brengen. Maar dat was gauw afgelopen omdat de Amerikanen dat niet wilden hebben. We zaten voor onze rust in dit kamp.

Paatje Drost

Later kwamen ook de berichten door over de opstand op Java en de vele moordpartijen. Iedereen wilde zo snel mogelijk naar Indië om de opstandelingen te bestrijden. Begin oktober werden de eerste groepen naar Nederlands Indië gerepatriëerd. Weldra was de groep waar ik toe behoorde aan de beurt en we vertrokken met een Engels vliegdekschip (Glory) naar Balikpapan op Borneo. Op 15 oktober 1945 kwamen we er aan en we kregen een toespraak van de luitenant kolonel Drost, die vanwege zijn gemoedelijkheid Paatje Drost werd genoemd. Hij waarschuwde dat we niet moesten denken dat we spoedig zouden demobiliseren en naar huis konden gaan. Hoewel dat voor ons dienstplichtigen een hele klap was, zagen we de noodzaak hiervan wel in. De overste Drost dacht zelf dat het nog wel een jaar of drie zou duren. In Balikpapan kregen we ook meer te horen over de revolutie die op Java was

uitgebroken. Enkelen kregen zelfs bericht dat familieleden waren vermoord of door de Indonesiërs gevangen gezet in het binnenland van Java. Zelf hoorde ik van familieleden die in Batavia woonden, dat mijn naaste familie door de Indonesiërs was geïnterneerd en nu gevangen zat in de binnenlanden. Er kwamen steeds meer berichten over moordpartijen op Java. Er waren niet genoeg Engelse troepen om de zaak in de hand te houden. Desondanks mochten onze troepen niet op Java landen en konden wij niets anders doen dan afwachten.

Ausies

In Balikpapan waren Australische troepen gelegerd en velen van hen sympathiseerden met de Indonesiërs. Gelukkig zijn ze niet lang na onze aankomst vertrokken, anders waren er beslist ongelukken gebeurd. Veel van die Ausies verkochten wapens en het interesseerde hen niet aan wie. Zo hebben enkelen van ons een wapen gekocht om er mee te jagen. Munitie kon je in het bos vinden. Zelfs handgranaten lagen er. De Australiërs hadden zich na het beëindigen van de strijd teruggetrokken uit het oerwoud en het een en ander achtergelaten. Ook de Japanners die in het oerwoud zaten, lieten veel wapens achter, toen ze zich van de honger aan de Australiërs moesten overgeven.

In Balikpapan werden we in kleine tentenkampen ondergebracht, die heel sober waren ingericht. Ik werd bij het 53e Bataljon Genie ingedeeld en gelegerd in een kamp boven op een heuvel. In het begin hadden we nog geen badgelegenheid en moesten we bij een bron die in een ravijn onder het kamp lag, baden. Later kreeg elke tent een regenton om water op te vangen en hadden we op die manier een privé-badkamer.

'Oranje Boven'

Omdat er helemaal geen keukenpersoneel was, werden er vrijwilligers gevraagd om in de keuken te werken. Slechts enkele mensen gaven zich hiervoor op, want geen van ons had enige keukenervaring. En al was het in het begin behelpen omdat we de keuken ook nog helemaal in moesten richten, toch kregen de manschappen de dag na aankomst in Balikpapan hun koffie en pap. Vooral het hout waarop gekookt moest worden was een probleem, omdat het kletsnat was van de regen als het aangestoken moest worden. In het begin maakten we elke dag aardappelpuree van aardappelmeel en gedroogde peentjes. Vanwege de kleur noemden we dit gerecht 'Oranje Boven'. Daarbij hadden we nog schapenvlees uit blik. Later hebben we van een oliedrum een rijststomer gemaakt en konden we weer een behoorlijk potje koken. Ook hadden we iemand die goed brood kon bakken, zodat we eigengebakken brood konden eten.

De overige manschappen die niet in de keuken werkten, moesten tentenkampen bouwen voor de vrouwen, die uit Java in het kader van de gezinshereniging waren geëvacueerd. Door de chaotische toestanden in die tijd werden daarbij vaak fouten gemaakt. Zo kwamen er ook vrouwen in Balikpapan wiens mannen ergens anders verbleven. Voor veel gehuwden was het een weerzien na drieënhalf jaar.

Singapore

Eind december werd ik met een groep per boot (ss Valentijn) naar Malakka gebracht. De eerste haven die we aandeden was Singapore, waar we een paar meter van de kade afmeerden. We mochten van de Engelsen niet aan wal komen. Later hoorden we dat de troepen afkomstig uit Manilla bij hen als ongedisciplineerd bekend stonden. Ondanks het verbod zijn wij toch met prauwen aan land gegaan en op enkele kleine incidenten na, verliep alles goed. In Singapore waren heel wat vrouwen die uit Java geëvacueerd waren. Ze waren over verschillende kampen in de stad verdeeld. Van hen hoorden we dat het voor de Nederlanders op Java niet veilig meer was. Gelukkig konden de Nederlandse vrouwen nog worden geëvacueerd.

Voor de Chinese bevolking zag het er minder rooskleurig uit. Velen van hen zijn dan ook door loslopende benden vermoord. Door al die berichten daalde de stemming onder ons behoorlijk en we wilden zo vlug mogelijk terug naar Java. We zagen in die Indonesische rebellen helemaal geen vrijheidsstrijders. In het begin was dat ook wel zo, omdat er toen veel elkaar bestrijdende groepen waren. We wilden orde op zaken stellen op Java. We hadden daar immers al generaties lang gewoond

en we beschouwden Indië als ons eigen land, waaruit we ons niet zo gemakkelijk zouden laten verdrijven.

Nederlandse militairen

Na twee dagen ging de reis met de Valentijn weer verder en via Port Dickson gingen we naar Port Swettenham. Nadat we van boord waren gegaan, moesten we in de brandende zon op de kade blijven wachten. De Engelsen wilden niet dat we iets verder landinwaarts onder de bomen gingen zitten. Maar zonder verder iets te zeggen en onder protest van de Engelse MP die behoorlijk de pest in had, hebben we dat toch gedaan. Na enige tijd kwamen er vrachtauto's waarmee we verder trokken. Niemand scheen goed te weten waar ze met ons heen moesten. De eerste plaats was Kualalumpur, maar daar werden we bij alle kazernes doorgestuurd, totdat we via allerlei kleine plaatsjes in Port Dickson terecht kwamen. De dag ervoor hadden we daar met het schip op de rede gelegen. Het was al vrij donker toen we aankwamen en we werden in een aantal villa's ondergebracht, waar al een aantal mensen lag te slapen. We zochten zo stil mogelijk een plaatsje en de volgende dag zagen we dat het Nederlandse militairen waren, die kort daarvoor uit hun vaderland waren gekomen. Ze waren erg verbaasd ons Nederlands te horen spreken, vooral omdat er onder ons veel donker gekleurde jongens waren.

Opvallend was dat wij meer van Nederland wisten, dan zij van Indië. Ze behoorden tot het opgeheven Gezags Bataljon Indië (GBI). Ze mochten niet op Java landen en waren via Australië, waar ze werden uitgejouwd, naar Penagg gestuurd. Ze hadden in Nederland eigenlijk dienst genomen om tegen de Japanners te vechten, maar werden omdat de oorlog al voorbij was, naar Indië gestuurd. Met deze KL-jongens en wij KNIL-militairen, werd op 16 februari 1946 de 1e Veldcompagnie Genie opgericht. We werden bij de 'T'-brigade met bestemming Semarang ingedeeld. Later is dit veranderd in 'W'-brigade en werd onze bestemming Batavia.

Terug op Java

Nadat we uitgerust waren met de benodigde wapens en we een korte militaire training hadden gekregen, gingen we eind februari 1946 per schip naar Java. Voor de meeste KNIL-militairen was dat een terugkeer na drie jaar. We werden in Tandloeng Priok (haven van Batavia) in een paar loodsen ondergebracht. De autoriteiten hadden een avondklok van 22.00 uur ingesteld, omdat het in Batavia nog niet helemaal veilig was. Maar de meesten van ons hadden daar lak aan en we gingen de stad in om familie op te zoeken. Vaak bleek die familie niet meer op het oude adres te wonen. Ik hoorde van familieleden in Batavia dat mijn moeder met mijn zuster en broer door de Indonesiërs in Lawang was geïnterneerd. Mijn broer was kort na het einde van de oorlog nog in Batavia geweest, maar al snel weer teruggekeerd naar Lawang. De eerste tijd gingen we bewapend de stad in, maar al vlug was dat niet meer nodig omdat het in Batavia weer rustig was.

De Engelsen vertrokken

Onze compagnie verhuisde naar een oude zeepfabriek in de stad en toen er genoeg Nederlandse troepen waren, vertrokken de Engelsen. We kregen van hen nog een spoedopleiding in het bouwen van Baileybruggen en het werken met bulldozers. Ook namen we van hen een complete werkplaatsuitrusting over. Het duurde niet lang voordat we ingezet werden bij het inrichten van posten in gebieden buiten de stad, waar de rebellen actief waren. Nadat we ze van water en elektra hadden voorzien, bewaakte de infanterie deze posten. Meestal werden ze als het donker werd door de Indonesiërs aangevallen. Er vielen dan vaak slachtoffers en het was triest te horen dat er iemand die zojuist drieënhalf jaar gevangenschap had overleefd, was gesneuveld.

Naar Tjandjoer

Nadat we nog enkele acties in de buurt van Batavia hadden uitgevoerd, werden we naar Tjandjoer gestuurd. Deze plaats moesten we veroveren, omdat die bij de weg Batavia-Bandoeng lag en de Indonesiërs van hieruit aanvallen op transporten uitvoerden. De verovering van de plaats verliep

probleemloos, omdat de meesten al voor de komst van de Nederlandse troepen waren gevlucht. In de hele stad was geen mens meer te bekennen, maar al snel kwamen de meeste bewoners weer terug. Ze vonden het bij ons klaarblijkelijk veel veiliger dan bij hun eigen mensen. Vooral de Chinezen waren blij dat wij er waren. De opstandelingen hadden hen in het verleden geterroriseerd en velen van hen vermoord. Ons peloton was midden in het dorp in het huis van een voormalig Indonesisch bestuursambtenaar gehuisvest. Buiten het dorp vielen de rebellen als het donker was de posten aan en vielen er wel eens slachtoffers aan onze zijde. Gelukkig waren die opstandelingen nogal laf en durfden ze niet door te zetten.

Na enkele acties in hun gebied was het weer voor een hele tijd rustig. Van excessen onzerzijds heb ik nooit iets vernomen of gezien. Wel hebben we door de Indonesiërs vermoorde Chinezen gevonden. Vanuit Tjandjoer hebben we ook nog een actie naar een waterkrachtcentrale uitgevoerd en die toen bezet. De stroom naar het Indonesisch gebied hebben we niet afgesloten. Ik denk dat daarom de centrale door hen met rust gelaten werd. Wel hebben de rebellen af en toe de waterafsluiters dichtgedraaid.

Na een verblijf van enkele maanden in Tjandjoer werd onze veldcompagnie naar verschillende plaatsen overgeplaatst. Er bleef een peloton op Java voor het onderhoud van de weg Batavia-Bandoeng, één peloton ging naar Padang, twee pelotons naar Medan (Sumatra) en één peloton werd naar Palembang gestuurd. Zelf werd ik ingedeeld bij het EM-peloton dat naar Poelau-Brajan ging in de buurt van Medan. Mijn vriend Van Steenberghe bleef op Java.

Sumatra nog onveilig

Per schip werden we naar Sumatra gebracht en in Belawan gingen we aan land om met vrachtwagens naar de werkplaats van de deli-spoorweg gebracht te worden. De weg van Belawan naar Medan was in die tijd erg onveilig omdat hij dwars door het door de Indonesiërs gecontroleerde gebied liep. Het transport werd dan ook altijd begeleid door pantserwagens. Veel vrachtautobestuurders zijn op deze weg gesneuveld.

Op Java was het in de door de Nederlanders gecontroleerde gebieden weer vrij rustig. Hier in Sumatra was het nog overal onveilig, omdat de Engelsen maar een klein gedeelte van de stad Medan in handen hadden. Ons kamp in Poelau-Brajan lag midden in het gebied van de Indonesiërs. Hun troepen marcheerden vaak scheldend langs ons kamp. Officieel was in dit gebied een wapenstilstand van kracht en daarom mochten we niets doen. Boven de poort van het kamp wapperde een Indonesische vlag die we niet mochten verwijderen. Dit alles in opdracht van de Engelsen die de baas waren in het gebied. Na een poosje waren er echter voldoende Nederlandse troepen aan land gezet en hebben wij na wat incidenten een eind aan deze toestand kunnen maken. De Indonesische vlag werd neergehaald en de Nederlandse vlag gehesen. De Indonesische troepen in de nabijheid van ons kamp hebben we toen verjaagd. De Engelsen waren hierover wel kwaad, maar ze konden niet veel uitrichten. Niet lang hierna zijn ze uit Sumatra vertrokken.

Beschietingen

In het begin werden we vaak met mortiergranaten beschoten. De Indonesiërs hadden op een vrachtauto een mortier gemonteerd. Ze kwamen via binnenwegen tot dicht bij ons kamp. Na een paar schoten verdwenen ze dan weer snel. Van al die beschietingen is slechts één granaat in ons kamp terecht gekomen, zonder slachtoffers te maken. Later is deze vrachtauto door middel van een hinderlaag uitgeschakeld. Ons kamp was omringd door een stenen muur en was daardoor enigszins beveiligd tegen geweervuur. Door in bomen te klimmen hebben de rebellen weleens geprobeerd om op ons te schieten, maar ze hebben nooit iemand kunnen raken.

Ook hebben we eens een artilleriebeschieting gehad, maar de granaten kwamen een heel eind buiten ons kamp in hun eigen gebied terecht. Nadat de Engelse troepen waren vertrokken, hebben de Nederlandse troepen steeds meer gebied op de Indonesiërs veroverd. Verschillende plantages kwamen weer in Nederlandse handen en de productie kwam weer op gang. Ter beveiliging van dit gebied werden er overal posten ingericht, die door ons werden voorzien van water en elektra. We

moesten er vaak op uit als er storingen aan de aggregaten optraden. Dit was vooral in de avond een hachelijke onderneming. We zijn dan ook vaak door rondtrekkende benden beschoten. Hierdoor zijn aan onze kant wel eens slachtoffers gevallen. Ook op de buitenposten vielen steeds meer slachtoffers. Hier kwam pas een eind aan, na de eerste politionele actie, toen ons gebied flink werd uitgebreid. Onze troepen rukten op naar Siantar, Prapat en Brastagi. Op sommige plaatsen bood de vijand flink tegenstand, waardoor er nog al wat militairen sneuvelden. Maar spoedig was het verzet gebroken en konden we tot aan het Tobameer oprukken.

Het was verbazend hoe snel de bevolking naar de door ons veroverde gebieden terugkeerde. Het normale leven kwam spoedig weer op gang. Ons peloton had een post in Prapat aan het Tobameer waar we een paar boten beheerden. Deze houten boten hadden we tijdens een actie op een werf aangetroffen. Ze waren nog niet afgebouwd. Dat deden we zelf in onze werkplaats en we voorzagen ze van motoren die afkomstig waren uit defecte vrachtauto's. Ook maakten we de stuurinrichting, de schroef en de schroefas helemaal zelf. De boten werden bewapend met snelvuurkanonnen uit defecte vliegtuigen. Zelfs de richtmiddelen werden in onze werkplaats gemaakt. Het vervoer van de boten naar het Tobameer heeft heel wat hoofdbrekens gekost. Voor dit doel hadden we twee oude vrachtwagenchassis aan elkaar gelast en daarop de boot gemonteerd. Omdat de weg vrij steil en nogal bochtig was, hadden de banden van de aanhangwagen het nogal te verduren en tijdens de tocht zijn er dan ook nogal wat gesprongen. De aanhangwagen werd tevens als lanceerinrichting van de boten gebruikt. De boten deden dienst als patrouillevaartuigen.

Ook hebben we ze een paar keer gebruikt om de commissie van 'goede diensten' naar het gebied van de Indonesiërs te brengen. Eens kregen we tijdens zo'n tocht motorpech en konden we niet terugkeren. De legerleiding in Medan dacht dat we gevangen waren genomen door de Indonesiërs. Prompt kwamen er vliegtuigen aan die dreigend over de plek waar wij ons bevonden vlogen. We hebben door middel van signalen duidelijk kunnen maken dat we alleen maar motorpech hadden. Ons peloton heeft in de omgeving heel wat door de rebellen opgeblazen bruggen gerepareerd of vervangen door een Baileybrug. Naar ik heb horen vertellen is één van deze bruggen nu nog steeds in gebruik.

Diep gegriefd

De aanvoer van dienstplichtige troepen uit Nederland was inmiddels goed op gang gekomen. Het was weer rustig in de door ons bezette gebieden, de fabrieken draaiden weer. Uit Nederland kwamen steeds meer berichten, dat wij die niets anders hadden gedaan dan onze plicht, door de linkse partij werden uitgemaakt voor moordenaars. Dat heeft ons diep gegriefd. Later wilden daardoor velen van ons niet op een linkse partij stemmen. De troepen van het eerste uur (OVW) en de dienstplichtigen van het KNIL, die met de krijgsgevangentijd meegerekend ongeveer zes en half jaar dienst achter de rug hadden, mochten naar huis. Ook bestond er de mogelijkheid om als beroeps te tekenen. Op 2 juni 1948 was voor mij ook de tijd aangebroken om weer het burgerleven in te gaan. We kregen twee stuks ondergoed, twee broeken, twee shirts, twee paar sokken en een paar schoenen mee. Verder kregen we een bonus die bestond uit een uitkering van 200 gulden en een premie van 37 x 15,-- = 555 gulden (37 maanden militaire dienst). Dat maakt een totaal van 755 gulden. Over de achterstallige soldij werd met geen woord gerept. Dit was Nederland op zijn smalst. Wel werden we later in Nederland geconfronteerd met verschillende documentaires over de wandaden van onze troepen in Indië. Natuurlijk heb ik geen bezwaar tegen documentaires, maar ze moeten geen vertekend beeld geven. Ik wil niet ontkennen dat er misdaden zijn gepleegd, maar die hebben slechts incidenteel plaatsgevonden. Zelfs de Indonesiërs geven toe, dat de door hen genoemde aantallen slachtoffers van Kaptein Westerling, ten behoeve van propagandadoeleinden sterk was overtrokken.

Ron Scholte

Bewerkt door Mariëlle van Hezewijk